

МУГАЛИМДИН БИЛИМ КУРЖУНУНА
КОРЗИНА ЗНАНИЙ УЧИТЕЛЯ
TEACHER'S BASKET OF KNOWLEDGE

Турдугулов Али Турдугулович,
филология илимдеринин доктору, профессор
КЫРГЫЗДЫН БААТЫРДЫК ЭПОСТОРУ ЖАНА “РАМАЯНА”
(көркөм параллелдер)

Фольклор дүйнөнүн бардык элдерине мүнөздүү болгон чыгармачылыктын бир түрү, болгондо да оозеки чыгармачылыктын түрү, ал ушунусу менен уникалдуу. Уникалдуулугу – муундан-муунга оозеки форматта берилип отурган маданий мурас, элдик маданий мурас. Фольклордук тигил же бул чыгарманын конкрет автору болбойт, ал жамааттыкы, элдик, экинчи жагынан, анын варианттары бирөө эмес, көп болушу мүмкүн, бир эле чыгарманын ар ким ар кандай вариантта айта берген...

Кыргыздын майда жанрдагы оозеки чыгармаларынан тартып, улуу эпосторуна чейин кылымдар аралыгында көптөгөн өзгөрүүлөргө дуушар болуп, кийинки мезгилдерде гана айтуучунун оозунан кагаз бетине түшүрүлүп, китеп түрүндө басмадан чыгарыла баштады, ошонусу минтип фольклористика илиминин изилдөө объектисине айланып олтурат. Дүйнөнүн башка элдеринин фольклору да так ушундай эле мейкиндик жана мезгилдик формацияларды басып өтүп, тагдыры да жаралуу, калыптануу, өнүгүү эволюциясы да баарыныкы окшош.

“Манас” баатырдык эпосун (үчилтигин) эң алгачкы болуп кара сөз түрүндө Ырамандын ырчы уул деген айтканын билебиз, ал кара сөз түрүндөгү чакан баян болушу мүмкүн, кийин орто кылымдарда аны биринчи болуп Токтогул ырчы ыр формасына салганы да белгилүү, ошентип, эпос форматында кылымдар аралыгында көптөгөн өзгөрүүлөр, а негизгиси, алымча, кошумчалары менен бүгүн бизге жарым миллион ыр сап иретинде жетип олтурат, бул болуп көрбөгөндөй уникалдуу эпикалык көрүнүш...

Жарым миллион ыр сап демекчи, биздин эпос таануу тармагында анын көлөмүнө карап дүйнөнүн башка элдеринин мындай эпосторуна салыштырып, гректердин “Илиадасы” менен “Одиссейинен”, ирандыктардын “Шахнаамэсинен”, финдердин “Калеваласы” менен, индустардын “Махабхаратасы”, “Рамаянасынан” мынча эсе көп (бештен жыйырма эсеге чейин) деп гана салыштырып, ошонубуз менен “Манас” үчилтигинин эпикалык масштабынын ошончолук кенен, ири экендигин айтып жүрөбүз. Тилекке каршы, булардын формасы эмес мазмунундагы окшоштуктар менен ажырымдар, каармандарынын көркөм образдарын типологиялык салыштыруу, темасы менен идеясындагы ажырымдар, тил каражаттарындагы өзгөчөлүктөрдү параллель коюп талдоо иштерин жүргүзүү сыяктуу методологиялык маселелердин али да болсо башы ачылбай келет.

Принцибинде, кыргыздын “Манас” сыяктуу баатырдык эпосторун, асыресе, алтайлыктардын “Жангар”, буряттардын “Гэсер” баатырдык эпосторуна типологиялык салыштыруу жүргүзүп, ал эми индустардын “Махабхаратасы” менен “Рамаянасын” кыргыздын “Эр Төштүк” мифологиялык-баатырдык эпосуна салыштыруу логикага да ылайык келмек. Анткени “Манас”, “Семетей”, “Жангар”, “Гэсер” эпосторунан кескин айырмаланып, “Махабхарата” менен “Рамаяна” эпосторунда мифологиялык мотив басымдуулук кылганы үчүн алар менен “Эр Төштүк” эпосун салыштыруу максатка ылайыктуу болмок. Ошол эле мезгилде үчилтиктин жыйынтыктоочу бөлүмү – “Сейтек” эпосунда да мифологиялык мотивдер көбүрөөк орун алгандыктан, муну да “Рамаяна” менен салыштырууга болот.

Кыргыздын баатырдык эпосторун (алардын ичинен мифологиялык элементтерин) бул ирет биз индустардын ушул сыяктуу эле, бирок кыйла чакан эпосу “Рамаяна” менен параллель коюп кароону чечтик. “Рамаяна” – санскрит менен айтылган (кийин жазылган) байыркы индуc эпосу, ал түпкүлүгүндө “Раманын саякаты” деген аталыш алып жүргөн баатырдык чакан эпос. Анын текстинин автору кыргыздын эпостору сыяктуу эле белгисиз, индуc эли аны бир нече кылымдарды, б.з.ч. VII кылымдан IV кылымга чейинки мезгилди камтып, ошол себептүү анын бир автору болушу да мүмкүн эмес. Ошентсе да биздин Ырамандын ырчы уул, Токтогул ырчы сыяктуу аны алгачкылардан болуп айткан адам бар, ал ысымы уламышка айланып калган Вальмики деген даанышман болгон экен. Айтуучу Ырамандын ырчы уул “Манастагы” кырк чоролордун бири катары эпостун окуяларына активдүү катышкан сыяктуу Вальмики да “Рамаяна” эпосунда активдүү катышкан каармандардын бири. “Манастагы” айрым каармандар сыяктуу, түрк элдеринин эпостору “Алпамыш”, “Огуз каган”, биздин “Эр төштүк”, буряттардын “Гесэр”, алтайлыктардын “Жангар”, якуттардын “Нургун баатыр” сыяктуу эпосторундагы айрым бир каармандар сыяктуу “Рамаянадагы” Вальмики да мифологиялык каарман. Ал тээ байыркы, биздин эрага чейинки ведийлердин фольклорундагы Тайттирин-Пратишакхтын окутуучусу, устаты катары эскерилет. Демек, бул эпостун жаралуу эволюциясы алда канча кылымдар мурда пайда болгонунан кабар берет. “Рамаяна” байыркы индустардын да, азыркылардын да эң эле популярдуу фольклордук тексти болуп калды. Айрым бир пикирлерге караганда, анын тексти индуизм менен канондук окууларынын эң эле ыйык текстеринин бирине айланган.

Көркөм адабияттын критерийлеринен туруп карасак, “Рамаяна”, анын окуялары, сюжеттик курамы менен композициялык түзүмү кызыктуу бир ыр форматындагы романды же повестти элестетип, бирок анын сюжети кептөгөн чыгармалардын сюжети аралаштырылгандай таасир калтырат. “Рамаянанын” көлөмү чакан баатырдык эпос дедик, ал болгону 24000 сап ырдан турат (санскрит оригиналында 480000 сөз курамынан туруп, бизге белгилүү “Махабхаратанын” төрттөн бир көлөмүн түзөт, ал эми байыркы гректердин “Илиадасынан” төрт эсе көптүк кылат. Окуялардын сюжети жети китепке бөлүнүп, ар бири 500 ыр сабынан турат, аларды индустар “канда” деп аташты, бул бизче китеп дегенди түшүндүрөт. “Манас” сыяктуу кыргыздын баатырдык эпосторунан кескин айырмаланып бул эпостун ыр саптары отуз эки муундан турган метр абалында жайгаштырылып, “шлока” деп аталат. Мунун баары адабият, искусство терминдеринин сөздүктөрүндө теориялык маалымат катары берилген чыгар, берилген эмес болсо, берилиши керек.

“Рамаянанын” жети китеби төмөнкүчө аталыштарды алып жүрөт: биринчиси – “Бала-канда” – башкы каарман Раманын балалык чагы. Мындай сюжеттик линия “Манастагы” Манастын балалык чагы дегенден баштап башка элдердин ушул сыяктуу баатырдык эпосторуна окшош. Айталы, азыркы алтайлыктар Жангар баатырынын балалык чагына өзгөчө маани берип айтышкан сыяктуу. Буряттар Гесэр баатырынын да бүтүндөй өмүр баянын эпоско салышкан сыяктуу. Экинчи китеп – “Айодхья-канда” – чыгармадагы баш каармандардын бири Айодхьенин хан сарайы тууралуу баян. Үчүнчүсү – “Аранья-канда” деп аталып, мында баш каарман Раманын токойдогу жашоосу, андагы алгачкы эрдиктери тууралуу баян кылынат. Бул бала Манастын он эки жаш курагында Опшур дегендин коюн кайтарып жүрүп көрсөткөн алгачкы эрдиктери менен параллел карала турган окуялардын системасын түзөт. Төртүнчү китеп – “Кишкиндха-канда” – баш каарман Раманын маймылдардын падышасы Кишкиндха менен ынтымагы, биримдиги тууралуу айтылат. А “Манаста” мынчалык мифологиялык же фантастикалык мүнөз күтпөсө да Манас баатырга Алманбеттин келиши, экөөнүн достугу тууралуу баянга окшош. Бешинчи китеп – “Сундара-канда” деп аталып, эпостун сюжетинин окуяларынын барып турган чиеленишкен чеги. Анткени Ланка деп аталган аралчаны сүрөттөш үчүн айтуучу мунусун “Ажайып китеп” деп атады, ал аралча Равана демондун мекени болмуш. Раманын келинчеги Ситанын уурдап ала качкан демон Равана аны мына ошол жерге алып барып

бекитет, окуялардын чиелениши ушунда. Эстеп көрөлү: “Манастагы” “Көкөтөйдүн ашы – чоң чырдын башы” төгүн болбосо, мына ошондон чоң казаттын болушуна түзүлгөн өбөлгөлөр сыяктуу кульминация параллель каралса болот. Алтынчы китеп – “Юдхаканда” деп аталып, төртүнчү кандадагы окуялар логикалык жактан андан ары улантылып, маймылдардын аскерлери менен демон Равананын аскерлеринин ортосундагы айыгышкан согуш тууралуу баяндалат. Ал согуштун жүрүшүн асыресе, баатыр Манастын колунун кытайлар, ойроттор менен болгон согушун, же болбосо, “Сейтектеги” жалгыз көздүү Сарыбай дөө менен Кайыпчал кызы Куялынын жекеме-жеке согушун салыштырууга болоор эле.

“Рамаяна” эпосунун жыйынтыктоочу, жетинчи китеби – “Уттара-канда” – муну айтуучу өзү деле “жыйынтыктоочу китеп” деп атаптыр. Эпостун окуяларынын чиеленишкен сюжети апогейине жетип, мында акырындап чечиле баштайт.

Эпостун сюжетин учкай саймедирей турган болсок, бул деле түрк тилдүү элдердин кадимки мифологиялык баяндарынан көп айырмаланбайт. Мында индустардагы абалтан белгилүү болгон ыйык Вишнанын муундарынын жетинчиси Раманын (муну да алар Вишна сыяктуу ыйык тутушат) жана анын үч бир тууганы тууралуу, Раманын сүйүктүү аялы Ситаны Ланканын ракшас-падышасы Равана тарабынан уурдалып, ошонусу менен кыянат кылганы тууралуу курч окуялар аркылуу баяндалат. Эпостун баштан-аяк кызыл сызык менен өтүп турган негизги идея – адамзаттын жашоо тиричилигиндеги акыйкаттык менен карасанатайлыктын элдешкис күрөшү, индус элине абалтан белгилүү дхарманын канондорунун карманышы...

Байыркы индус акылман-даанышмандарынын карманган түшүнүктөрү эпосто аллегориялык стилде баяндоо менен турмуштук философиянын айкалышында берилип жүрүп олтурат.

Чыгарманын башкы каармандары: Рама – эпостун баштан-аяк туруктуу катышып отурган баш каарман. Ал өлкөнүн падышасы Кошалы Дашаратхи менен анын улуу аялы (байбичеси) Каушалынин тун уулу. Мунун көркөм чыгарманын каарманы катары мүнөзү, сапат-белгилери идеалдаштырылган абалда берилип, ал акыйкаттуулуктун, тазалыктын символу катары сүрөттөлөт. Атасы дагы бир сүйүктүү жубайы (экинчи аялы) Кайкейинин тилинен чыга албай баласын он төрт жашында болочок бийлик тактысынан баш тарттырып, үйдөн кубалап чыгат. Рама өзү деле буга кайыл болуп макул экендигин билдирет. Мындай көрүнүш, менин пикиримде, кадимки диний түшүнүктөрдөгү (Буддизмдеги) Синкхарта Гаутаманын тагдырын элестетет.

Чыгармадагы экинчи бир башкы каарман – Раманын сүйүктүү аялы, жаш келин – Сита. “Манастагы” Санирабийга (Каныкей) Бухар халифатынын Атемир ханынын кызы же болбосо, Семетейдин колуктусу Айчүрөк Авганистан өлкөсүнүн падышасы Акун хандын кызы болгон сыяктуу ал Джанака өлкөсүнүн падышасынын кызы. Эпосто буга байланыштуу кызыктуу бир легенда айтылат: Сита “кадимки адам сыпатынан башкача төрөлүп, Ыйык Вишнанын аялы Лакшми деп аталган кудай-эненин түспөлүндө болот, ал ошонун карманган идеяларын да карманып жашаган каарман. Эпосто Сита аялзатынын тазалыгын, ыйыктыгын алып жүргөн өзгөчө каарман катары берилген. Аялдык келгени ал Раманы бир нече ирет ар кандай коркунучтардан куткарат. Ырас, биз муну “Манастын” экинчи жана үчүнчү бөлүмдөрүндөгү Айчүрөк менен салыштырууга болот. Айчүрөктүн аккуу түспөлүн кийип аалам аралап учуп жүргөнү, учуп жүрүп өзүнө болочок жар тандашы, күйөөсү Семетейге ок тийип, жарадар болуп кансырап жатып калганын алыстан угуп аккууга айланып учуп келиши, үстүнөн үч аттап, октун денеден ыргып чыгышы сыяктуу эпизоддор менен параллел коё алабыз. Сита Айчүрөк сыяктуу жубайынын жеңилин жерден, оорун колдон алганы үчүн күйөөсү Рама менен тентип жер кезип кетүүгө макул. Алар ошентип жүрүп каргашалуу түндөрдүн биринде Ситаны Ланканын ракшас-падыша Равана уурдап ала качып кетип олтурат. Баатыр Рама муну угаары менен өзүнүн тегерегине

пикирлештерин чогултуп, Равананы өлтүрүп Ситанын туткундан куткарат. Арадан жылдар өтүп Сита Рамага эки уул (Куша, Лава) төрөп берет. Алардын бири атасы Раманын мураскору болуп калышы керек эле... Бирок ага чейин да арада көптөгөн кызыктуу окуялар болуп өтөт.

Эпостогу туруктуу каармандардын дагы бири – Хануман, бул да айтуучу тарабынан идеалдаштырылып, Шива же Рудра кубайынын түспөлүн алып жүргөн адам, ал эрктүү, намыска бекем. Индус легендаларына ылайык ал шамалдын кудайынын тун баласы. Ситаны демондордон куткаруу ишинде Рамага чоң көмөк көрсөткөн ушул Хануман болчу.

Лакшмана – Раманын кичүү иниси, ал агасы үйдөн куулганда аны менен кошо кеткен, агасынын идеяларына бекем берилген каарман. Ал эпосто Шеша жылаанынын түспөлүндө сүрөттөлүп, убадага бекем, чыныгы баатыр каармандын образында сүрөттөлөт. Ар кандай кырсыктардан ал Рама менен Ситаны такай коргоп жүрөт, ушунусу менен достукка, жолдоштукка берилген идеал катары анын образы жагымдуу. Бирок мүнөзүнүн ошончолук жумшактыгынанбы, же кандай, Ракшастардын дубасынан чыга албаган Сита аны да жолдон азгыруу аракетинде болот. Сита муну өз эрки менен эмес, түшүнбөй жасады. Ракшастардын дагы бир демону Марича ошондой абалдан пайдаланып Ситанын синдисси Урмилага үйлөнөт.

Эпостун каармандарынын дагы бири – Бхарата, бул Раманын бир тууганы, Дашаратхинин экинчи уулу. Жогоруда айтылгандай, экинчи аялынын тилинен чыга албай Дашаратха уулу Раманы үйүнөн кетүүгө аргасыз кылганда (Дашаратханын өлүмү да мына ушул себептен болот) Бхарата өз эрки менен бийликтен баш тартып, агасы Раманы издеп жөнөйт. Ал Раманы таап, тактыга олтурууну сунуш кылганда анысы көнбөйт, мында намыстуу бул жигиттер үчүн карманган принцип биринчи планда эле. Бхарата бир тууганынын бут кийимин тронго коюп, элине бийликтин чыныгы ээси Рама экендигин жарыялайт. Өзү болсо болгону анын өкүлү катары гана кызмат өтөөнү чечет. Ошентип, Бхарата эпосто адилеттүүлүктүн идеялы катары сүрөттөлөт.

Равана – Ланка өлкөсүнүн рахша-падышасы. Мына ушунун образы эпостун жанрдык табиятына, анын мифологиялык-баатырдык чыгарма экендигине туура келет. Анын эки капталында ондон жыйырма колу бар. Кокус анын башы кесилсе, ал дароо кайрадан өсүп чыга берет. Кыргыздын мифологиялык баатырдык эпосунун баш каарманы Төштүктүн жаны жезкемпир аярдап катып койгон жерде сакталган сыяктуу анын да жанын табуу кыйын. Ал жараткан кудай Брахмадан өзгөчө бир касиеттерди алган. Алган касиети ушул – аны он миң жыл аралыгында эч ким өлтүрө албайт, жадесе, жараткан кудайдын өзү да, демондор да, ар кандай жырткыч жаныбарлар да аны өлтүрүүгө акысы жок. Бирок легенда ушинтип түзүлгөн – аны кайсыл бир адам гана өлтүрө алат. Мифологиялык мындай каармандын алдында жадесе кудайлар да калтаарып, айласын таппай калышаар эле. Равананы өлтүрүш үчүн жаратуучу Вишна акыры адам түспөлүнө айланып, ага каршы күрөш жүргүзүүчү чечти. Ал бирде Раманын өзү болуп, кээде анын бир тууган инилеринин облигинде жүрдү. Ситаны уурдап ала качып келген демон Равананын Ситаны аялдыкка алуу ниети бар эле, ал ошону үчүнбү, туткунга кармап олтурган айларында бир да ирет кысым көрсөткөн жок, ага каршы күч колдонгон жок. Мында Семетей кайып болуп кеткенден кийин Айчүрөктү аялдыкка алган Кыяздын мамилеси менен салыштырууга болбойт. Ал жадесе Айчүрөктүн баласы Сейтекти өлтүрүүнүн айла-амалдарын кыйла издеди. Мифологиялык легенда болсо да индустардын гумандуу философияны карманганын мына ушундан бил. Ал кордоо, зыян кылуу мындай турсун, Ситаны аяп, өзүнө ынандыруунун кандай гана айласын кылган жок.

Ситаны бошотуу үчүн Раманын токойдон жыйнаган жоокердери менен ракша-падышасы Равананын жоокерлеринин ортосунда согуш окуяларын айтуучу ошончолук аянычтуу абалда сүрөттөгөнүн биз “Манастагы” “көк асаба, кызыл туу, күндүн бети ызычуу”, ак асаба кызыл туу, айдын бети ызычуу” деген саптарынан да көрө алабыз. Согуш

талаасынын абалы айрыкча, кыргыз баатырдык эпосторунда апогейине жеткириле сүрөттөлөрүн таң калуу менен гана айтууга болот.

Оозеки чыгармачылыктагы мифологиялык-эпикалык мүнөз абалтан ар кандай элдердин адабиятынан орун алып келген көрүнүш. Байыркы грек фольклорунан бери скандинавиялыктардын, борбордук Европа элдеринин, батыштан чыгышка, түндүктөн түштүккө карай таркаган бардык элдердин оозеки мурастарынан мифтик-эпикалык катмардын бекем орун алганын көрүүгө болот. Фольклордогу мифологиялык мотив, баатырдык мотив сыяктуу эле түрк тилдүү элдердин адабий мурастарында абдан эле кенен учурап, бекем орун алгандыгын жогоруда айттык. Изилдөөчү А.Жоокаева “Мифические пласты эпоса “Манас” в свете компаративизма” деген изилдөөсүндө оозеки мурастардагы мифологиялык кыртыштын таралыш процессине кенен анализ жасаптыр, анын пикиринде эпостогу айрым мифтик-эпикалык каармандардын аракеттеринен, минген аттарынан да мифтик-жомоктук элементтердин кенен орун алышы мыйзамченемдүү көрүнүш. Эпостордогу баатырлардын минген аттарынын мифтик белгилери демекчи, Саякбайда Коңурбайдын Алгарасы өзгөчө апыртмалуу сүрөттөлөт: эстейли: “Коңурбайдын Кара аты, Капталында канаты, Качан болсо куугунга, Жеткирбеген адаты”.

Көркөм чыгармачылыктагы мифологиялык мотивдерди изилдеген эмгектерде эпостогу жалгыз көздүү алп баатырларды, дөөлөрдү “аримаспалар” деп айтылат. Арима – скифче “бир”, спу – “көз”. Мында сөз болуп жаткан “Рамаяна” эпосундагы көпчүлүк каармандар сыяктуу эле кыргыздын “Манас” үчилтигиндеги жалгыз көздүү дөөлөр Сарыбай, Мадыкан, Малгун, булардын акыркысы айрым варианттарда жалгыз көздүү Макел дөө же Матышкер деп бериле берет. Эпостон эстейли “Малгундун жайын сурасаң, Адамдан башка сөзү бар, Маңдайынан карасаң, Көнөктөй жалгыз көзү бар, Чет Бээжиндин тамы ошол, Жалгыз көздүү каны ошол”.

Фольклористикадагы мифологиянын орду менен маанисин терең изилдеген окумуштуу Е.М.Мелетинскийдин пикири боюнча: “Главным героем в эпосах являются именно мифологический персонаж, на это обычно указывают его чудесное рождение, сила не по годам, магические способности, быстрый рост и так далее. Испытания, в героических эпосах, через которые проходят герои или другие персонажи, архаических мифов, иногда интерпретируются как своеобразные мистериальные “страсти”, страдания, ценой которых герой приобретает силу и мудрость для себя и для человечества” [“Поэтика мифа”, 228 стр.].

Ал эми кыргыз фольклор таануучу профессор К.Абакиров “Манас” эпосунун этникалык картинасына киришүү” деп аталган соңку эмгегинде ушул айтылгандарга окшош бир пикирин айтыптыр, ал мындай дейт: “Мезгилдик жактан алганда мурда болгон, азыр жок; мурда болгон, азыр да бар; мурда болбогон, бирок азыр бар уруулар, элдер менен катар мифтик-фантастикалык, башкача айтканда, болушу мүмкүн эмес этникалык аталыштар учурайт [Караңыз: К.Абакиров “Алтын наал, жез өкчө, Айдаркандын эр Көкчө же “Манас” эпосунун этникалык картинасына киришүү”, 226-б.]. Биздин оюбузча, мунун эпостордогу мифтик-эпикалык каармандардын көркөм сүрөттөлүшү маселесине да түздөн-түз тиешеси бар. Антпесе эпостордун этникалык картинасы ошол каарман, анын эпосто сүрөттөлүш мүнөзү менен тикеден-тике байланыштуу болоору анык иш. К.Абакировдун сөз болуп жаткан илимий-популярдуу очеркинде үчилтиктин ар бир бөлүмдөрүндөгү мифтик-эпикалык каарман гана эмес, окумуштуу андан ары арылап, тереңдеп маселени кыйла кенен карап, мифологиялык-фантастикалык элдер, этностор, уруулар тууралуу кеп кылат. Андан ары окумуштуу баяндос, жетелек, сурук, аят сыяктуу суу астында жашаган элдер, алаткак, жажук-мажук, кайып-калкы, итаалы, китен, көшөңгүр, абай, күбөй кызылдөө, сыйкы, кыштак, тайып, алпын, каз моюл, жетим мурук, суя сыяктуу мифтик-фантастикалык этностордун да учураганы тууралуу кеп кылат. Мунун өзү мифтик-эпикалык каармандын үчилтиктин бардык бөлүмдөрүндө активдүү жашаганынан кабар берет.

Окумуштуунун сөз болуп жаткан эмгегинин эң эле бир алгылыктуу жагын белгилей турган, “...каармандардын кулк-мүнөзүн, кыймыл-аракеттердин, көрүнүштөрдүн табиятын ачып берүүдөгү манасчынын чеберчилиги өзүнчө жана кеңири иликтөөнү талап кылган кардиналдуу маселе...”, - деп жыйынтыктайт.

Жогоруда айтылгандардан төмөнкүдөй корутунду-тыянак чыгарууга болоор эле:

1. Эстеп көрөлү: кыргыз айтуучусу “Манаста” “жарымы жалган, жарымы чын, жаамы журттун көөнү үчүн” деп турмушта боло бербеген апыртмалуулукка жол берсе да андагы окуялар реалдуу турмуштагыдай, уккан кишини ынандыра алат. Ал эми “Семетейде” айтуучу романтикалуулукка алдырып, сентименталдуу сезим менен айтат, ошону үчүн үчилтиктин экинчи бөлүмү лиро-романтикалык мүнөз күтөт деп туралы. Жок, анын жыйынтыктоочу бөлүмү “Сейтекте” ошол апыртмалуулуктан да мифологиялык элементтердин арбын учурашын көрөбүз. Демек, мында кеп болуп жаткан “Рамаянаны” көбүрөөк “Сейтек” менен параллель кароо жөндүү. Мифтик окуялар, мифологиялык каармандар, алардын эпостогу көркөм образдарды да мифологиянын параметрлеринен туруп кароо зарылдыгы келип чыгат.

2. Кыргыздын ондогон эпостору, алардын ичинде “Манас” үчилтиги жаралуу мезгили боюнча индустардын “Махабхарата”, “Рамаяна” эпосторунан кыйла кийин жаралса да булардын ортосунда жалпылыктар болбой койбойт. Анткени булардын баары тең оозеки абалында жаралып, ооздон-оозго өтүп жүрүп байыркылыгын, апыртмалуулугун, мифтик элементтерин, романтикалуулугун, сентименталдуулугун жоготпой айтылып келгендигинде, варианттарынын да көп болгону ушундан.

3. Дээрлик бардык баатырдык эпосторго мүнөздүү болгон каармандын көркөм образын түзүүдө айтуучу аны реалдуулуктан сырт, өзгөчө бир жан катары сүрөттөгөнү менен кыргыздын эпосторун түрк тилдүү элдердин көбүнө таандык болмуш “Алпамыш”, алтайлыктардын “Жангар”, буряттардын “Гесэр”, өзбектердин “Көр уулу”, якуттардын “Нургун баатыр”, финдердин “Калевала”, индустардын “Махабхарата”, “Рамаяна”, байыркы гректердин “Илиада”, “Одиссей”, Итанын патриот уулу Ахилес баатырын, Трои өлкөсүнүн патриот уулу Гектор баатырын сүрөттөгөн баяндары менен тегиз карап, булардын ортосунан кайсыл бир параллелдерди аныктап алуу ашыкча болбойт. Деген менен, булар өзүнчө сөз кылуунун, өзүнчө изилдөөнүн объектиси болот окшойт...